Tongan

Fakamā'opo'opo 'o e Palani Fakaangaanga ʻa e Poate Vāhenga Fili Manurewa 2026

Tāmaki Turuki.
Altogether Auckland.

Meí he Seá

ʻOku ou fiefia ke fakahoko atu ʻa e tatau ʻo e Palani Fakaangaanga ʻa e Poate Fakakoló Manurewa ki he taʻu 2026–2029. ʻOku fakamatala ʻi ʻi he palani ko ʻeni ʻa e ngaahi meʻa ʻoku mau fakaʻamu ke fakahoko maʻá Manurewa ʻi he taʻu ʻe tolu ka hoko mai. Kuo faʻu ia mei he ngaahi meʻa kuo mou fakahā mai ʻoku mahuʻinga kiate kimoutolu, pea ʻe hoko ia ke ne tataki ʻa e ngaahi fakamole paʻanga ʻe fai ʻe he Poaté maʻá e vāhenga fakakoló.

ʻE hoko atu hono poupouʻi ʻa e ngaahi polokalama mo e ngaahi ngāue ʻoku fakatahataha ʻi ai ʻa hotau kakaí, fakamahu'inga'i hotau ngaahi anga fakafonuá, pea fakaʻaiʻai ke tau nofo uouongataha. ʻOku toe mahuʻinga foki kiate kimautolu ʻa hono poupouʻi ʻa e **rangatahi**, ke nau maʻu ha ngaahi poto mo ha ngaahi taukei foʻou, maʻu ha ngaahi faingamālie ki he ngāué, pea hoko ko e kau taki ʻi hotau ngaahi komiunitií.

ʻOku mau toe ʻiloʻi foki ʻoku fehangahangai ʻa e tokolahi ʻo hotau kakaí mo e mamafa ʻo e totongi ʻo e koloa he ngaahi ʻaho ni. Ko e peseti ʻe 73 ʻo hotau kakai ʻoku ha mai ʻoku vivlli fau ʻa ʻenau ngaahi fiema'u mo nau nofo faingataʻa'ia. Ko ia ai, e hokohoko atu ʻa ʻemau poupouʻi ʻa e ngaahi kautaha mo e ngaahi polokalama ʻoku tokoni ki hono fakalelei ʻi ʻa e moʻui lelei fakasino, fakaʻatamai mo fakasōsiale ʻa hotau ngaahi fāmilí mo e **whānau**.

Kuo mou ʻosi fakahā mai ʻoku vivili ʻa e fiema'u lahi ha ngaahi feitu'u va'inga'anga ma'a e komiuniti. Te tau poupou'i ʻa hotau kakai ke nau nofo hao mo malu ʻi honau ngaahi ʻapi, feitu'u fakapule'anga pea mo e feitu'u va'inga'anga. ʻE fakapa'anga ʻa hono fakafo'ou ʻo e naunau fakakolo, pa'ake, mala'e va'inga mo e mala'e sipoti ke malu hao pea mo taau mo hono faka'aonga'i.

TE tau poupou'i ke nofo hao mo malu ʻa hotau kakai ʻi honau nofo'anga, feitu'u fakapule'anga, pea mo e ngaahi loto-kolo. ʻOku kau heni mo hono fai ha ngāue ki he fanga kuli hola ʻoku nau ʻahua holo. Te mau vakai'i mo e ngaahi ngāue ki hono fakama'a mo monomono ʻa e tapa kehekehe ʻo e vāhenga ni, ke fakapapau'i ʻoku ma'a mo faka'ofo'ofa ʻa e ngaahi loto-kolo, pa'ake mo e feitu'u fakapule'anga pea ke laukau'aki ia ʻe Manurewa.

Ko hono malu'i mo fakalelei'i ʻa hotau ʻatakai fakanatula ko e me'a ia ke fakamu'omu'a ʻaki ʻa hono fakalahi ʻo e ngaahi me'amo'ui mo e fai ha to'akau mo malu'i ʻa e ngaahi vaitafe ʻo hangē ko Puhinui mo Papakura pea mo e taulanga Manukau foki.

ʻOku fakakoloa kimautolu ʻaki e faifatongia ma'ae komiunti pea ʻoku mau fakamalo atu ʻi ho'o tukutaimi ke ʻomai ʻa ho'o fakakaukau.

Heather Andrew
Sea ʻo e Manurewa Local Board

Ko e fakamatala fakanounoú ni ko ha sio fakalūkufua ia ki he fokotu‘u ‘o e faka‘amu ki he‘etau Palani fakaangaanga ‘a e Poate Fakakolo ‘a Manurewa ki he 2026. ‘Oku mau tapou atu ke mou lau ke kakato ‘a e palani fakaangaangá, ‘oku ma‘u atu ‘i he ‘initanetí ‘i he akhaveyoursay.aucklandcouncil.govt.nz, ‘i he ngaahi laipeli fakapule‘angá mo e ngaahi senitā fakahoko ngāue ‘a e kōsilió ‘o fakahoko mai ho‘omou fakakaukaú ‘o ‘oua ‘e tōmui ange ‘i he ‘aho **Tu‘apulelulu 23 ‘o Siulai 2026**. Pe a‘u tonu mai ‘o fakahā mai ho‘o fakakaukaú ‘i ha taha ‘o ‘emau ngaahi polokalama ‘e fakahokó.

Ngaahi Ola ma‘á e Kakai Māori, Ola ki he Tu‘unga ‘o e ‘Eá pea ke Potupotu Tatau (Equitable) ‘a e Ola ko iá

‘Oku nofotaha ‘a e Palani ‘a e Poate vāhenga fili Manurewa ‘i he ngaahi kaveinga ‘e nima ‘a ia ‘oku nau faitu‘utu‘uni aí pea malava ai ke nau fakahoko ke ma’u ai ‘a e ola lelei taha ma’ae koló. ‘Oku ‘i ai ‘a e ngaahi me‘a lalahi ‘e tolu ke fakakaukau‘i ‘i he fokotu’utu’u mo e faitu’utu’uni kotoa pē:

- ngaahi ola lelei ma‘á e kakai Māori
- ngaahi ola lelei ki he tu'unga 'o e ‘eá
- Ke potupotu tatau ‘a e ola ko iá

Ko e ngaahi ola ‘ení te ne pule’i ‘a hono fakahokohoko ‘a hono fokotu’u mo fakahoko ‘a e Palani ko ‘eni ‘a e Poate Vāhenga Filí pea ‘oku e’a atu ia ‘i he kotoa ‘o e nima’i kaveinga ‘oku nofo-taha ki ai ‘a e tokangá.

Komiunitií

‘Oku laukau’aki ‘e Manurewa, ‘a e tu’unga lelei ‘o e mo’ui pea mo e tuifio lelei ‘a e nofó neongo ‘a e kehekehe ‘a hotau tupu’anga. ‘Oku matu’uaki lelei ‘e hotau kakai ‘a e ngaahi faingata’a’ia ‘o e nofo, ‘oku nau feongoongoi mo nofo hao mo malu. ‘Oku tuha ‘a e naunau fakakoló mo e ngaahi feitu’u fakapule’angá pea mo e fiema’u ‘a hotau kakaí.

Ko ‘Etau Palaní

Ko ‘emau ngaahi taumu‘a ki he ta‘u ‘e 3 (Ngaahi Taumu‘á)

- ‘Oku poupoua mo tokonia ‘a e famili mo e whanau ke nau mo’ui lelei mo feohingofua.
- ‘Oku nofo feongoongoi, malu mo hao ‘a hotaukakai ‘o tokoni ia ki hono fa’u ‘o Manurewa.
- Ko e hoa ngaue mo femahino’aki lelei mo e mana whenua ‘oku ne tataki ‘a e fai tu’utu’uni ‘a e vāhenga ni.
- ‘Oku ‘i ai ‘a e le’o mo e ngaahi fiema’u ‘a e to’utupu pea ‘oku nau tokanga mai mo nau kau ‘i hono langa hake ‘o e mo’ui ‘a hotau kakai.

- ‘Oku faka’aonga’i ‘a e naunau fakakolo mo e ngaahi pa’ake ke fakafaingofua ‘a hono ngaue’aki ‘e he kakai kotoa pe ‘i he ouau va’inga mo fakafiefia ‘a e to’u kehekehe ke nau mo’ui lelei.
- Ko e ngaahi feitu’u kuo ‘osi vahe’i ke ‘ata’ataa pea mo e ngaahi mala’e sipoti ‘oku ne lava lelei ‘o fakahoko ‘a e fiema’u ‘a e kakai tupu’anga kehekehe ‘o hotau vāhenga..
- ‘Oku faka’atā mo faka’aonga’i ‘a e naunau fakakolo mo e ngaahi feitu’u kuo ‘osi vahe’i ke faka’aonga’i ‘e he kakai ke ne poupou’i ‘a e mo’ui lelei mo tolonga ‘a hotau kakai pea ‘oku tauhi fakalelei ia.
- ‘Oku fai ‘a e ngaahi fatongia ki he feliuliuaki ‘a e ‘ea pea ‘oku tokoni ia ki hono fakamalohinga ‘o e vāhenga ni.
- Ko e to’onga tukufakaholo mana whenua ‘oku fakahoko ia ‘i Manurewa ‘i he ngaahi ‘i hono fakahingoa ‘o e ngaahi feitu’u kehekehe. Creative talent is supported, visible and celebrated
- ‘Oku poupoua mo fakapale’i ‘a e taleniti fai me’a fo’ou ‘i he vāhenga.

‘Ātakai Fakaenatulá

‘Oku malu‘i, fakaakeake mo fakalelei‘i hotau ‘ātakaí. Ko e mana whenua ‘a e kau kaitiaki (tauhi) ‘o honau ‘ātakai fakaenatulá pea ‘oku fehokotaki hotau ngaahi komiunitií mo tokangaekina ‘etau ngaahi koloa fakaenatulá, fakaakeake ‘o e ngaahi halanga vaí mo e ma‘ui‘ui ‘a e vaotā ‘i he ngaahi koló. ‘Oku tau fakasi‘isi‘i ‘etau kasa kona kāponí (carbon footprint) mo e vevé, ke fakasi‘isi‘i ai ‘a e kasa kona ‘oku tukuange atu ki he ‘eá pea mo langa hake ‘a hono matu‘uaki ‘o e ngaahi uesia mei he feliliuaki ‘i he ‘eá hangē ko e tāfeá.

Ko Etau Palani

Ko e Ngaahi Taumu’a ki he ta’u ‘e 3 (Objectives)

- Malu’i mo toe fakafoki ‘a e ngaahi feitu’u ni’ihi ki hono tukunga mei he kuohili koe’uhi ke toe lahi ange ai ‘a e me’a mo’ui kehekehe (biodiversity) pea ke fakalakalaka ai pe ‘a e koloa fakanatula
- ‘Oku tau feinga ke fakasi’isi’i ‘a kasa kāponi pea mo e fakaveve.
- ‘Oku fai fakamātoato ‘a hono feinga’i ke fakasi’isi’i ‘a e maumau tupu mei he feliuliuaki ‘a e ‘ea (climate change)
- Lava ke ma’u e me’akai ‘oku tuha mo ma’ama’a pea faka’ai’ai ke mau ngoue’i ‘a e vāhenga.
- Fakalakalaka ai pe ‘a ngaahi me’a-mo’ui ‘i he vāhenga pea ma’a ange mo e vai ‘i he tafenga vai pea ‘i he ongo taulanga.

Ātakai kuo Langá

‘Oku fakahoko ‘a e langá ‘i he founga matamatalelei mo tauhi ma’u ke manakoa ia mo ne fakatupulaki ‘a e ma’u’anga ngāue ke mo’ui mei ai ‘a e komiuniti ‘i he kaha’ú

Ko ‘Etau Palaní

Ko ‘etau ngaahi taumu‘a ki he ta‘u ‘e 3 (Ngaahi Taumu‘á)

- Ke tupulaki ‘a e ngaahi loto kolo pea mo hono nofo’i mo faka’aonga’i ‘o e hala Great South Road ke hoko ko ha feitu’u longomo’ui, manakoa ki he nofó mo e ngāué.
- Ke ma’u ‘e he kakai ‘o Manurewa ‘a e ngaahi monū ‘i he langa ‘oku hoko ‘i Manukaú.

Langa fakalakalaka faka‘ekonōmiká

‘Oku tu’u malohi ‘a e mo’ui faka’ekonomika ‘a Manurewa pea longomo’ui ‘a hono loto-koló. ‘Oku poupou’i ‘a e ngaahi pisinisi mo e kau fakatupu koloá pea lava ‘o ma’u ai ha ngāue pea mo teu’i ki ai ‘a e to’utupú.

Ko ‘Etau Palaní

Ko ‘etau ngaahi taumu‘a ki he ta‘u ‘e 3 (Ngaahi Taumu‘á)

- Ke fakautuutu ai pe mo malohi ‘a e mo’ui fakapa’anga ‘a e vāhenga.
- Ke poupou’i ‘a e ngaahi pisinisi mo e kau fakatupu koloa ke nau fai me’a fo’ou mo lavame’a.
- Ke ma’u ‘e he to’utupu ‘a e poto’i ngāue tuha mo e fiema’u ‘i he kaha’ú.
- Ke taki ‘a e kakai Maori mo e Pasifiki mo kau mo nau ma’u ‘a e ola lelei ‘i he nofo feongoongoi mo fetokoni’aki ‘i he vāhenga ni

Fefononga‘akí

Ke matauhi lelei ‘a e ngaahi hala mo e ngaahi naunau ‘o e fefonga’aki, faingofua ‘a hono faka’aonga’i pea lahi mo e founga kehekehe ke fai’aki ‘a e fefononga’aki

Ko e ngaahi me‘a ‘oku mau fakamu‘omu‘á

Ko ‘etau ngaahi taumu‘a ki he ta‘u ‘e 3 (Ngaahi Taumu‘á)

- Ke monomono ‘a e ngaahi hala mo ‘alu’anga ke hao mo malu.
- Ke ma’u ‘e he kakai ‘a e ngaahi naunau mo e founga fefononga’aki kehekehe ‘oku tuha mo e ‘alu ki he ngaue, ako pea ki he mo’ui faka’aho.
- Fakalelei’i ‘a hono faka’aonga’i ‘o e Great South Road he ko e fetaulaki’anga ia ‘o e ngaahi hala mo e founga fefononga’aki kehekehe ‘i he vāhenga ni.

Auckland Council disclaims any liability whatsoever in connection with any action taken in reliance of this document for any error, deficiency, flaw or omission contained in it.
© 2026 Auckland Council, Manurewa Local Board.

Tāmaki Turuki.
Altogether Auckland.